

SVYTYRYS

Seniausias šio krašto laikraštis,
78-iejį leidimo metų

2023 m. birželio 23 d., penktadienis. Nr. 25 (9298).

Apie baltišką saulėgrįžos prasmę, simbolius bei tradicijas

Trumpiausia naktis senovėje vadinta Rasos švente arba Kupolinėmis. Rasa lyg mišinė deivė, pasirodžiusi šventės rytą buvo garbinama kaip antgamtinė būtybė, tikima, kad ji stiprina sveikatą, atneša asmeninę laimę. Tuo metu aukščiausiam suvešėjimo taške rasoją rugiai, augalus pradeda bręsti naujos gyvybės pradėjimui – tai be galo svarbus įvykis žemdirbio gyvenime.

Apie baltišką saulėgrįžos prasmę, simbolius bei tradicijas „Svyturių“ pasakoja Kretingos muziejaus etnografe Nijolė Vasiliauskienė.

Rasos žodis sietinas ir su daugiaprasmiu veiksmažodžiu rasti. Kupole vadintas augalas su trimis šakelėmis, kuris mėlynos spalvos pažiede ir ryškiai geltonu žiedu žydi visą vasarą. Kupole vadindavo ir surinktus įvairius žolynus; jo- nažolę, ramunę ir kt. Kupole vadinama ir medžio kartis, apipinta žolynais. Net žodis kupėti reiškia gerai augti. Tautosakos šaltiniai rodo, kad Kupolė buvo vegetacijos dievybė, vasarą gyvenanti kvepiančiuose žolynuose, žieduose ar pumpuruose, o žiemą pუსnynuose. Kupole taip pat vadindavo ir apvainikuotą aukštą kartį, ją dar papuošdavo kaspalais. Šitą kopolį merginos saugodavo nuo vaikinių dvi naktis, kaip ir savo skaisybės simboli. Tik ar visada pasi-sekdavo išsaugoti?

Rasos ir kitos kalendorinės šventės ypatingos tuo, kad buvo švenčiamos tikrai ne pramogai, kaip tai darome mes,

(Nukelta į 8 p.)

Asociatyvi nuotr.

Apie baltišką saulėgrīžos prasmę, simbolius bei tradicijas

(Atkelta iš 1 p.)

Kretingos muziejaus Vyresnioji muziejininkė - etnografe Nijolė Vasiliauskienė.

o jų metu buvo sprendžiami egzistencinės svarbos dalykai - giminės praradimas, derlių išsaugojimas, gausinimas - tai vaisingumo šventė. Svarbiausias akcentas - rūpestis, kokie bus metai, tad ir stengtasi apieigomis ir kitais būdais įtakoti sau palankius reiškinius. Senosiose šventėse žiurovų nebuvo, visi dalyviai. Pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose Rasos šventė paminėta grafo Kyburgo keilionės į Lietuvą 1397 metų aprašyme.

Didžiausias dėmesys buvo skiriamas saulei

Pagal mitologinę saktmę „saulė iš savo rūmų išvažiuoja su sidabro, aukso ir deimanto vainikais pas savo vyrą - mėnulį“. Žmonės ne tik kūrė laužus, bet ir statė aukštas kartis, ant jų viršūnių uždėjo ratą, prikimmą šiaudų, dervinių pagalių. Ratas simbolizuoja saulę ir jos ve-

dlis, ugnį įžebdami trinant kai kurių gydančių augalų šaknis arba išskeldami ją iš tūnago. Manyta, kad į laužą mesdavo kiaušinius, aukodavo gyvulius, kuriuos vėliau pakaitė šiaudinės lėšos. Ir vėliau tuo metu buvo gesinami namų židiniai ir iš naujo įkuriami Joninių laužo žarijoms ir ugnimi, tikint, kad grįžimo ugnis turi nepaprastą galiybę, kuri apsaugos nuo nelaimių, atneš šeimai sveikatą ir sartinę. Ypač jaunavedžiai turėjo savo židinį įkurti iš stebuklingos nakties laužo ugnies. Tikėta, kad tokia šeima bus palaiminta, gyvens turtingai ir santarvėje. Šokinėjimas per ugnį bei šokimas aplink ją taip pat turėjo magišką prasmę.

Rasos galia

Apeiginė laužo ugnis apvalydavusi ne tik fizine, bet ir dvasine prasme. Prie laužo atvedavo ligonius, paliegėlius, sergančius vaikus. Laužo pelenams, anglims bei nuodėguliams buvo priskiriama ypatinga galia pagausinti derlių, apsaugoti jų nuo stichinių nelaimių. Laužo nuodėgulių prikašydavo laukuose, pelenais barstė pasėlius, kad užderėtų javai.

Gyvulius varinėdavo po laužavietę, kad apsaugoti nuo ligų ir raganyščių. Jaunimas prie laužo spingindavo lašinius, pelenuose kepėdavo bulves.

Šioje šventėje taip pat ypatingą dėmesį skirdavo vandeniui. Tomis dienomis žmonės patys kuo daugiau maudėsi ir maudė gyvulius.

„Prie laužo atvedavo ligonius, paliegėlius, sergančius

vaikus.“

Merginos stengdavosi atsikelti dar prieš saulę tekant ir surinkta rasa nusiprausti veidą - tai turėjo padaryti veidą skaistesnį, gražesnį. Nepatįgėdavo ir naktį atsikelti, suvilgyti veidą rasa ir nusišluosčius atsigulti. Naktį turėjo prisispnuoti vaikinas, atnešantis rankšluostį, už kurio turėtų ištekėti. Šeimnininkės šventą naktį vilkdavo rasa rankšluostį, taip rinkdamos rasą. Išgręžisios sugirdydavo karvėms, kad daugiau pieno duotų. Buvo tikima, kad šios šventės išvakarėse surinkti augalai turi magišką galią, gydo įvairias ligas, atneša laimę, išburia ateitį.

Moterys surinkdavo devyneriopus žolių pluoštus, dalį sušerdavo gyvuliams, jonažoles kišdavo už šventųjų paveikslų. Jeigu ilgai nedžiūdavo, manydavo, kad tie metai bus laimingi. Džiovintos gėlės buvo smilkomos susirgus žmogui ar gyvuliui. Merginoms prisirmkusios gelių apvainikuodavo ilgą kartį, pastatydavo kaimo gale ir saugodavo jį nuo jaunuolių, kurie stengdavosi jį pavogti.

Merginos būtų ne merginos, jeigu nepintų vainiko - nemirtingumo ir meilės simbolio. Su vainikais šią vasaros naktį yra susiję daug apeigų ir būrimų. Buvo sakoma, kad šią vasaros naktį reikia apėti tris laukus ir iš jų priskinti devyneriopų gėlių, nupinti vainiką, nenešti per slenkstį, o įmesti per langą ir einant miegoti paslėpti po pagaive - kuris vaikinas

grįžiant iš jų jau su vainikais nebuvo galima nei žodžio ištart, nei atsigręžti. Priešus gluosnį, beržą ar obelį, merginos turėjo mesti per galvą į šį medį vainiką. Jei pirmą kartą vainikas užklius už šakos, tai mergina tais pačiais metais ištekės, o kiek kartų nukris, tiek metų dar reikės laukti. Joninių vainikas laikomas mergaitės skrynių kaip laimės ir sveikatos simbolis (beje, pinti vainiką galėjo tik subrendusi mergina, sulaukusi menstruacijų).

Paparčio žiedo paieškos

-Tokių vedybinių burtų begalės. Ugnis, vanduo, žolynai dar neišsėmia visos saulėgrąžos meto magijos. Kulminacija - paparčio žiedo paieškos.

-Šis žiedas - tai žmogaus troškimas pažinti, sužinoti, viską gauti. Bet, anot legendų, saugo šį žiedą įvairios baidyklės, piktosios dvasios. Jei kas ir pamato šį žiedą, jo nuskinti beveik neįmanoma. Bet jei noras surasti jį be galo didelis, galima pabandyti taip: dieną prieš Joninių naktį, reikia nueiti į mišką ir išsikursti šermukšni, jo šakelės apgenėti, viršūnelę nukirsti. Tada medelį vilkti atbulą širmą žingsnių į tą pusę, į kurią jis nuvirto ir nė karto neatsigręžti.

Kai šimtą žingsnių žengęs atsuls, ant šermukšnio tupės velnias ir negalės nultipti nei per nukirstą viršūnelę, nei per nugenėtą šakelę. Nelabasis prašys paleidžiamas ir pasakys, kur pražydo paparčio žiedas. Jei ir pasisektų rasti šį žiedą, baidyklės puls ragais badyti, viesulai kaulus, katės kniauks, bet reikia

nigai ir brangenybės paslėptos, būna sveikas ir laimingas.

Ypač Žemaitijos krašte tokių ir panašių pasakojimų užrašyta daugiasia. Paparčio žiedo turėjo ieškoti vienas jaunas žmogus, bet poros, keitinančios susituokti, galėjo eiti kartu. Tad jų tikrai neturėjo niekas gąsdinti ir dauguma apie geresni paparčio žiedą ir nesvajojė. Iš tikrųjų kalbėti reikėtų ne apie neįdindčio augalo žiedą, o apie nuostabių pasikeitimų žmogaus viduje, tikriausias paparčio žiedas čia - tik reikia apsidairyti - stebuklas, laimė stabtelėti ir pasakyti, kad esi laimingas. Beje, vos nepamiršau orų spėjimų. Kokios kalendorinės šventės be jų. Jei Joninių naktis žvaigždėmis nusėta, tai Kalėdos šaltos ir sniegingos. Jei Joninių naktis debesuota - Kalėdos lietingos ir vėjautos. Jei Joninių naktis lietinga - Kalėdos sniegingos, su pūgornis.

-Kodel tiek senais laikais, tiek dabar per gandrines daugiausiai gimusių?

-O jei norisi ko nors pikantiškesnio pagal vieną vaistinininką supintas Joninių vainikas kupoles, varpos (rugių žydėjimas - rasojimas), vaisingumo šventė, kopuliacija, kupoliai, jų naudingos savybės, jonažolės, jų naudingos savybės... Ir gausime gandrines, kurioms švenčiamos kovo pabaigoje. Kalbama, kad tiek senais laikais, tiek dabar per gandrines daugiausiai gimusių. Jei anais laikais Rasos šventės metu žmogus bandė savo buvimą žemėje tapatinti su be-sikeičiančia gamta, stengdamasis įpėti jos paslaptis, gausiomis apeigomis, au-

žimą. Taip norėta saulei, pasiekusiai patį aukščiausią tašką, suteikti jėgų, kad ji būtų pajėgi šviesti ir auginti bei brandinti visą augmeniją, o žmonėms ramiau laukti taip sunkiai gaunamo derliaus. Laužai buvo deginami iki pat ryto, kol patekės saulė. Tikėta, kad ugnis naikina visas blogybes.

Gilioje senovėje laužus kurdavo vai-

didesnį derlių.

Daugelyje vietovių einant į pievas ir

sapne ateis vainiko pasiimti, už to ir ištekėsi. Arba nusipinti daug vainikų, kiekvienam duoti vyrišką vardą, gražiausią vainiką pavadinti savo vardu ir įmesti į vandenį. Sumetus visus apžergęs šaką apjodavo laukus per rasą, kad nukrėsta nuo žolės lemtų

apibrėžti apie save ratą šermukšnio lazda, pasitiesti baltą drobulę ir nieko nebijoti – žiedas pats ant drobulės nupuls. Vieni sako, kad paparčio žiedas kaip beržo žirginių dulkelė, kiti, kad baltas, apskritas, kaip karoso žvynas. Buvo sakoma, kad tas kuris suranda paparčio žiedą, kitų mintis moka skaityti, kiaurai mato, kur pi-

kojimais ir būrimais užsitikrinti geresnį gyvenimą, tai mums, galbūt, senosios tradicijos ir ritualai leidžia susitikti su paska, kuri reikalinga ne tik vaikams, bet ir suaugusiems.

Paparčio žiedo turėjo ieškoti vienas jaunas žmogus, bet poros, ketinančios susituokti, galėjo eiti kartu.

Parengė Jura VALERY